

metody. Kurs lekcij' ['U.S. foreign policy. Principles, mechanisms and methodologies. Course of lectures'], Izd-vo S.-Peterb. un-ta, Saint Petersburg.

'Sistemnaja istorija mezhdunarodnyh otnoshenij v dvuh tomah' ['System History of International Relations, in two volumes'], 2007a., Tom pervyj. Sobytija 1918–1945 godov, Kul'turnaja revoljucija, Moskow.

'Sistemnaja istorija mezhdunarodnyh otnoshenij v dvuh tomah' ['System History of International Relations, in two volumes'], 2007b., Tom vtoroj. Sobytija 1945–2003 godov, Kul'turnaja revoljucija, Moskow.

'Sovremennye mezhdunarodnye otnoshenija. Uchebnik' ['Contemporary international relations'], 2001, «Rossijskaja politicheskaja enciklopedija», Moskow.

'SShA v novom mire: predely mogushhestva' ['U.S. in the new world: the limits of power'], 1997, Moskow.

'SShA i svit XXI stolittja. Monografija' ['U.S. and the world of the XXI century'], 2012, «Centr vil'noi presi», Kyiv.

Tarasjuk, B 2000, 'Praktika strategichnogo partnerstva vipredzhae

teoriju' ['Practice of strategic partnership ahead the theory'], *Nacional'na bezpeka i oborona*, № 12. pp. 67–70.

Tarasjuk, B 2001, 'PRO i Contra', *Politika i kul'tura*, № 36. pp. 20–22.

'Teoreticheskie osnovy vneshnepoliticheskoi dejatel'nosti Rossii' ['Theoretical basis of Russia's foreign policy'], 2001, Izd-vo RAGS, Moskow.

'Teorija mezhdunarodnyh otnoshenij: Hrestomatija' ['International Relations Theory'], 2002, Moskow.

'Vidpovidnist' ninishn'ogo stanu dvostoronnih vidnosin rivnju strategichnogo partnerstva' ['Compliance with the current state of bilateral relations, the level of strategic partnership'] 2000, *Nacional'na bezpeka i oborona*, № 12, pp. 21–49.

'Vojenna bezpeka Ukraini na mezhi tisjacholit' ['Military Security of Ukraine at the turn of the millennium'], 2002, Stilos, Kyiv.

Zlenko, AM 2003, 'Diplomatija i politika. Ukrajina v procesi dinamichnih geopolitichnih zmin' ['Diplomats and politicians. Ukraine in the dynamic geopolitical changes'], Folio, Kharkov.

Надійшла до редколегії 04.03.2013 р.

УДК 316.3:004.422.322:004.738.5

Горбатюк Т. В.

Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

РОЛЬ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ У РОЗВИТКУ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасний світ переживає період глобалізації у всіх сферах суспільного життя. У цьому процесі важливу роль відіграє Інтернет, причому його роль набуває особливої гостроти та суперечливого характеру. Однак проблема впливу Інтернету на глобалізацію ще мало вивчена. Складність та багатогранність теми вимагає аналізу функціонування мережі, проблеми розвитку якої загострилися в останнє десятиліття у зв'язку з глобальними наслідками економічних, політичних і культурних перетворень.

Ключові слова: суспільство, глобалізація, наука, Інтернет.

Рубіж тисячоліть з повним правом можна охарактеризувати як епоху глобалізації. Тенденції інтеграції культур, інтелектуальних потенціалів, технологій стали переважаними в суспільному розвитку, які на сьогоднішній день визначають не тільки соціальний прогрес, але і приватне життя мільярдів людей. Глобалізація постає найбільш актуальним предметом наукових суперечок. У ході численних дискусій намітилися певні теоретико-методологічні підходи до розуміння даного явища, а також були виділені ті загальнопланетарні проблеми, які глобалізація поставила перед людством.

Сучасний світ переживає період глобалізації у всіх сферах суспільного життя. У цьому процесі важливу роль відіграє Інтернет, причому його роль набуває особливої гостроти та суперечливого характеру. Однак проблема впливу Інтернету на глобалізацію ще мало вивчена. Складність та багатогранність теми вимагає аналізу функціонування мережі, проблеми розвитку якої загострилися в останнє десятиліття у зв'язку з глобальними наслідками економічних, політичних і культурних перетворень. Вивчення тенденцій розвитку глобалізації в зрізі впливу мережі важливе не тільки для адекватного розуміння цього явища, воно сприятиме виробленню нового світогляду – світогляду глобалізованого інформаційного суспільства.

Особливу роль у злитті людських спільнот відіграє комп'ютерна революція і вдосконалення систем електронної комунікації. Форми, методи і технології передачі інформації, швидкість її обробки вже досягли такої досконалості, що говорити про національні форми цих видів людської діяльності стає неактуальним. Сьогодні практично будь-яка людина, що володіє цілком скромними матеріальними можливостями, може

протягом декількох хвилин обмінятися новинами з мешканцем будь-якого материка, подивитися телевізійне шоу з будь-якого міста за допомогою супутникового зв'язку, «сходити» в музей, а також відвідати бібліотеку за допомогою Інтернету. Інтернет стає одним з головних факторів глобалізації. Розширення доступу до засобів одержання та передавання інформації відбувається лавиноподібними темпами, що призводить до різкого збільшення числа факторів, що пов'язують окремих людей у всьому світі.

Стрімкий розвиток комп'ютерних технологій з середини ХХ століття призвів до формування нової глобальної системи комунікацій – Інтернет. Створена в умовах військово-ідеологічного протистояння, як закрита та спеціалізована комунікаційна мережа, яка об'єднувала комп'ютерні центри міністерства оборони США і ряду академічних організацій, та була призначена для вузької мети – вивчення можливостей підтримки зв'язку в разі ядерного нападу і допомоги дослідникам в обміні науковою інформацією. Проте в 1969 році завдяки цій мережі стало можливим блискавично обмінюватися інформацією між Гарвардським і Південно-каліфорнійським університетом, а в 1972 році було створено електронну пошту. Згодом в 1980-х роках Інтернет перетворився у вільну та відкриту міжнародну мережу, яка поступово охопила більшість країн. Її використання набуває масового характеру після винаходу англійським інженером Т. Бернерс-Лі в 1990 році способу передачі інформації від мережі до мережі (World Wide Web). Тоді у світі було лише 160 тисяч комп'ютерів і близько 800 різних комп'ютерних мереж.

Стан розвитку мережі Інтернет в середині 90-х років характеризувався тим, що доступ до неї мали менше 1 відсотка населення Землі, а в цей час воно налічувало вже майже шість мільярдів. У 1999 році число користувачів

Інтернету зросло до 200 млн., а в 2003 році – до 580 млн. жителів планети. За даними Internet World Stats, у 2005 році це число зросло до 1 млрд. користувачів, а в 2012, за даними Вікіпедії, число користувачів Інтернету налічувало близько 2,4 млрд., що склало більше ніж 34 відсотки від населення планети (Spisok stran po chislu pol'zovateley Interneta) [2].

Стрімкий розвиток мережі був зумовлений популяризацією Інтернету з середини дев'яностих років, як загальнодоступного і дешевого засобу комунікації, а також повсюдним використанням комерційними організаціями. Глобальна інформатизація розвивалася стрімко, лавиноподібно і непередбачувано, значно випереджаючи теоретичне осмислення її наслідків. Хоча в той час інформаційна революція ставила перед світовою спільнотою безліч питань соціально-філософського характеру.

Інтернаціональні системи комп'ютерних мереж, що забезпечують практично моментальне переміщення будь-якої інформації, складають основу найсучаснішої форми людських комунікацій. У науці комунікації відіграють особливу роль, будучи не тільки необхідною умовою індивідуальної наукової діяльності, але і її системоутворюючим механізмом. Через них праці окремих вчених з'єднуються в наукові області, напрямки і дисципліни, а розрізнені елементи знання утворюють систему. Від ефективності та швидкодії наукових комунікацій істотним чином залежить вся професійна діяльність наукового співтовариства.

Кожна нова форма комунікацій, яка з'являлася протягом історії розвитку науки, забезпечувала прискорення обміну інформацією і тому моментально підхоплювалася вченими. Прискорення, спрощення, підвищення інформаційної місткості наукових контактів – є постійним прагненням дослідників. У цьому відношенні комп'ютерні телекомунікації, що включають користувача в світові банки наукової інформації і забезпечують майже безпосереднє спілкування абонентів, максимально відповідають потребам вчених.

Сьогодні Інтернет – це незалежна і безперервна глобальна система комунікації. Вона включає в себе такі засоби надання та пересилки інформації, як електронна пошта, веб-сайти, різні протоколи передачі даних, для яких використовується широкосмуговий модемний або бездротовий зв'язок. Засобами для зв'язку з Інтернетом оснащуються персональні комп'ютери, мобільні телефони, кишенькові комп'ютери і т. д. Технічно Інтернет являє собою складну систему комунікацій, протоколів і технічних засобів, що поєднують в собі хости, сервери, лінії комунікації, супутники і багато іншого.

Тобто Інтернет – це мережа, яка пов'язує між собою конкретні місця з чітко окресленими соціальними, культурними, фізичними та функціональними характеристиками. На основі цих елементів мережа забезпечує комунікаційні можливості взаємодії різних особистостей, надання різних ресурсів і зв'язку для передачі інформації на різні відстані. Інтернет стрімко розростається і з кожним днем все більше і більше впроваджується в різні сфери діяльності. Відомий письменник А. Ч. Кларк сказав, що: «з усіх технічних нововведень, що з'явилися з часів індустріальної революції, Інтернет став найбільш значним технологічним досягненням» (Clarke 1994, pp. 188–190) [2, с. 188–190].

Створення Інтернету як глобальної і в той же час

децентралізованої ієрархічної інформаційної мережі, яка не має єдиного керуючого органу, ініціювало віртуальну революцію та істотно прискорило глобалізацію.

В Інтернет увійшли мільйони користувачів, він став одним з найдемократичніших клубів у світі. Ось оцінка американця К. Мені: «Як змінює світ винахід Інтернет відображає багато рис. Здійснюється драматичне падіння вартості створення, посилки і підготовки інформації з одночасним розширенням її доступності. Інтернет розбиває всяку монополію на інформацію» (U.S.A. Today 1999) [7].

Значна частина людства вперше отримала немислимий доступ до знань та інформаційних даних, які ще десятиліття назад були надбанням лише обраних. Уряди не в змозі ізолювати своє населення від безмежного моря різної інформації про себе та інші народи, про способи вирішення економічних і соціальних проблем, про різноманіття вибору. «Завдяки Інтернету люди віддають і дістають, розмовляють і знайомляться один з одним, знайомляться з ідеологіями і відкидають ідеологічні посили, купують і продають – і роблять це все таким чином, що можливість контролю виключена. Саме завдяки інформаційній революції відбулося зниження вартості комунікацій за допомогою телефону, факс-машини, Інтернету, радіо, телебачення та інших інформаційних приладів, тому створення роздільних стін у світі є безглуздом. А коли ми всі знаємо про життя один одного, це створює абсолютно нову динаміку світової політики», – саме так охарактеризував роль та суть Інтернету у глобалізаційних процесах Т. Фрідман (Friedman 2000, p. 68) [4, с. 68].

Цим думкам вторить Ф. Фукуяма: «Сьогодні жодна країна не може захистити себе від глобальних засобів масової комунікації, від зовнішніх джерел інформації; тенденція, яка отримує розвиток в одному кутку земної кулі, швидко знаходить відгук у місцях, віддалених на десятки тисяч кілометрів. Країна, яка намагається відокремитися від глобальної економіки за допомогою відмови від зовнішньої торгівлі та інвестицій зарубіжного капіталу, повинна буде все ж таки враховувати, що сподівання її населення формуються знанням про умови життя і культурні досягнення зовнішнього світу» (Fukuyama 1992, p. 44; Schell 2000, p. 28) [5, с. 44; 6, с. 28].

Тим не менше в галузі суспільних наук зберігається безліч неоднозначних, а часом і суперечливих трактувань сутності глобалізації. До цих пір більшість західних дослідників розглядають лише фактори і наслідки феномена глобалізації, в той час як фундаментальне наукове значення має аналіз джерел, протиріч, тенденцій та суб'єктів даного процесу. Тому глобалізація уявляється невизначеним і некерованим процесом, в якому відсутні будь-які центри та рушійні сили.

Однак вплив глобальних соціальних процесів на окремі складові людської життєдіяльності характеризується далеко не однозначно. Якщо ж говорити про науку, то хотілося б стверджувати, що сукупні зусилля вчених різних країн розширюють межі пізнання, роблять науку воістину всемогутнього, але навіть і в цьому випадку дійсність змушує уникати однозначних позитивних оцінок. З цієї точки зору актуально постає проблема дослідження взаємного впливу глобалізації та науки. Безперечно, що саме успіхи сучасної науки дозволили в ХХ столітті розвинути новітні інформаційні технології, створили те інфотехносередовище, яке і визначило

напрямки, темпи і можливості глобалізації. Не викликає сумніву той факт, що глобалізація визначила найважливіші завдання сучасної науки: це боротьба із хворобами, подовження людського життя, підвищення якості медикаментів і продовольства, збільшення врожайності, проникнення в таємниці людського мозку і спадковості, чистота навколишнього середовища, пошук альтернативних способів добування енергії, освоєння космічного простору, захист від космічних небезпек. Очевидно і те, що успіхи інформаційних технологій, з якими безпосередньо пов'язують процеси глобалізації, дозволили істотно розширити коло наукових завдань, надають рішення, зробили можливим та досить простим комп'ютерне дослідження тих систем, які нещодавно були практично недоступними для вивчення. В першу чергу мова йде про космологічні моделі, об'єкти мікросвіту, надскладні соціальні та біологічні системи. Створення міжнародних наукових центрів, проєктів, науково-дослідних програм виявляється безцінним у процесі освоєння космосу, глибин океану та земних надр. Також слід зазначити справедливую роль її в сфері електронного спілкування членів наукової спільноти, розділених іноді тисячами кілометрів. Саме в епоху глобалізації, інтеграція наукового знання розвинулися в міждисциплінарні науки, загальнонаукові концепції, такі як теорія систем і синергетика, що дозволили узагальнити математичний опис на системи різних рівнів.

Поряд з цим слід констатувати таке. Сучасна наука втрачає свої ідеали та свої евристичні орієнтири, а тому не стає ні більше розробленою, ні більш істинною. Ще на початку ХХ століття Е. Гуссерль писав про те, що сучасні йому науки відходять від своїх первинних цілей, найпершою з яких є пізнання світу, і давно перетворилися з генераторів ідей у фабрики технологій (Afanasjeva 2008) [1]. Наука припинила постачати людству істину, а постачає його лише техніками виробництва, які роблять життя людини не більш осмисленим, а лише приємнішим і зручнішим. Наука служить виробництву, забуваючи про служіння істині. Виникають ситуації, коли в науковому пізнанні істина не досягається, а віддаляється, ховається, затуманюється. В гонитві за новими технологіями наукове співтовариство формує все нові і нові, часом дуже спеціалізовані науки, що часто дублюють одна одну, та дробить знання на такі вузькі області, що предмет їх пізнання практично зводиться до нуля, вигадує все нові і нові терміни, які відомі одиницям і не відповідають найважливішим у науці вимогам ясності і визначеності.

Іншою відмінною характеристикою сучасної науки є все зростаюча наукова невизначеність. Коло пізнання, розширюючись, збільшує і межі людського незнання. З цим наука зіткнулася ще на початку ХХ століття, і з тих пір стан справ практично не змінився. Так, один з основних принципів квантової механіки, принцип невизначеності Гейзенберга, накладає заборону на точне визначення стану мікрооб'єктів, а уявлення детермінованого хаосу, що ввійшли в науку в сімдесяті роки ХХ століття – на точне визначення стану макросистем, тобто тих самих об'єктів, стосовно до яких класична ньютонівська динаміка відчувала ейфорію повної визначеності та передбачуваності. В кінці ХХ століття стало ясно, що хаотичні стани є переважаючими в розвитку систем найрізноманітнішої природи, в тому числі соціальних, хаос, катастрофи та кризи, які є типовими в поведінці більшості досліджуваних науками об'єктів. В результаті

непередбачуваність і невизначеність виявляються не тільки принциповими нормами динаміки та розвитку, але й нормами пізнання. Наука ХХІ століття не знає, безперервними чи дискретними є простір і час, не знає, яку форму має Всесвіт, не знає, до яких меж дробиться матерія, не може гарантувати, що в найближчому часі не трапиться згубних космічних катастроф, не знає, як функціонує людська свідомість. Ситуація ускладнюється ще й тим, що з деяких пір наука починає оперувати суто умоглядними поняттями, реальне існування яких довести їй не під силу. Чого варте, наприклад, уявлення про космологічну сингулярність, існування якої зумовило великий вибух і появу простору, часу, Всесвіту і всіх фізичних законів. Перевірити цей факт експериментальними або якимись іншими засобами не уявляється можливим, але подібні теорії приймаються на віру і назавжди залишаються лише в ранзі гіпотез. На подібному гіпотетичному фундаменті будуються нові поверхи наукової будівлі, тому вся ця конструкція здається нестійкою та недовговічною.

Сукупні зусилля об'єднаного наукового співтовариства призвели до того, що сучасна наука виявляється більш невизначеною, ніж наука ХІХ і навіть ХVІІІ століття. І саме в ХХ столітті багатьом ученим стало зрозумілим, що існують проблеми, з якими позитивна, фактуальна наука не в силах справитися. Це породило основні тенденції розвитку сучасної науки. Першу можна оцінити як позитивну, це тенденція гуманізації знання. Гуманітарні науки намагаються власними силами знайти відповіді на ті питання, перед якими пасують природничі та точні науки, і роблять це досить успішно. Філософська антропологія, наприклад, дає не менш значущі уявлення про людину, ніж біологія та медицина. Друга тенденція негативна, це поява і бурхливе зростання паранаук, псевдонаук, квазінаук і навіть лженаук.

Від істотних властивостей сучасної науки перейдемо до властивостей другого порядку і торкнемося так званих «прикладних» побічних впливів глобалізації. В першу чергу це удавана доступність наукового знання, пов'язана з розвитком глобальної мережі Інтернет. Багато з тих, хто ступає на шлях наукового пізнання, користуються ним як світовим сховищем інформації, але практика показує, що відсоток помилкової інформації в Інтернеті надзвичайно великий, і далеко не всі, хто його використовує, здатний відокремити істинне від хибного. Численні наукові Інтернет-видання не мають прийнятої редактури, а сайти переповнені статтями непрофесіоналів. Подруге, це пов'язана з Інтернетом і мас-медіа соціальною профанацією науки, і як наслідок цього, зниження статусу вченого та статусу науки взагалі. Неофіти, які ледве навчилися користуватися комп'ютерами, уявляють себе професійними програмістами, всі розбираються в генній інженерії, в проблемах космосу, вміють філософствувати і т. д. Ці тенденції настільки сильні, що сьогодні вже варто говорити про «поп-науку», яка співвідноситься з наукою приблизно так само, як «поп-культура» з культурою.

Що стосується нових форм організації наукових колективів, то не можна не визнати, що електронні мережі та Інтернет зробили можливими міжнародні співтовариства вчених. І подібні спільноти виявляються досить практичними видами наукових колективів. Дійсно, електронне листування – це мобільна та зручна функція Інтернету, яка дозволяє істотно заощадити час, отримати необхідні консультації у відомих фахівців, швидко отримати апробації та експертизи.

Однак не можна не зазначити й того, що обличчя

сучасної науки, як і раніше, в першу чергу визначають традиційні школи, університетські лабораторії та спілкування професіоналів. Сучасна наука, яка пов'язана з Інтернетом, не перевершує науку початку ХХ століття, коли знамениті німецька або кембриджська фізичні школи визначили наукову революцію і майже на сто відсотків сформували банк нобелівських лауреатів. Наука більшою мірою продовжує творитися за закритими дверима реальних лабораторій, а в епоху глобалізації Кембридж залишається Кембриджем, Сорбона – Сорбонаю, ці університети є безцінним надбанням своїх країн, але в той же час Інтернет стає головним фактором у комунікативній глобалізації наукових співтовариств.

XXI століття можна справедливо назвати Ерою Інтернету. Технічний прогрес входить у кожен будинок і стає невід'ємною його частиною. Інтернет-індустрія перебуває лише на початку свого стрімкого розвитку, техногенний прогрес постійно росте і еволюціонує – це може бачити кожен. Тому Інтернет стає важливою часткою майбутнього покоління. Саме з цих причин в Інтернет-просторах так швидко розвиваються різні соціальні мережі, з'являється все більше і більше можливостей для ведення бізнесу.

Надаючи широкий доступ до таких централізованих інформаційних служб, як каталоги бібліотек або бази даних різноманітних соціальних сфер (освітньої, медичної, юридичної та ін.), мережа Інтернет забезпечує взаємозв'язок між підприємствами бізнесу, з одного боку, та їх замовниками та постачальниками – з іншого. Створюючи можливість взаємозв'язку між окремими абонентами, комп'ютерні мережі типу Інтернет, Grid, Обчислювальних хмар, істотно впливають на комунікативний прaxis Планети.

Бібліографічні посилання

1. Афанасьєва В. Наука и глобализация / В. Афанасьєва [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.proza.ru/2009/05/22/776>
2. Список стран по числу пользователей Интернета [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_числу_пользователей_Интернета
3. Clarke A. C. How the world was one, beyond the global village / Arthur Charles Clarke // Journal of communication. – 1994. – Vol. 44. – № 4. – Pp. 188–190.
4. Friedman Th. The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization / Th. Friedman. – N.Y. : Anchor Books, 2000. – 512 p.
5. Fukuyama F. The End of History and the Last Man / F. Fukuyama. – N.Y., 1992. – 464 p.
6. Schell J. The Folly of Arms Control / J. Schell // «Foreign Affairs». – September/October. – 2000. – Vol. 79. – № 5. – P. 22–42.
7. «U.S.A. Today». – August 9. – 1999.

Горбатюк Т. В. Роль сети Интернет в развитии глобализованного общества

Современный мир переживает период глобализации во всех сферах общественной жизни. В этом процессе важную роль играет Интернет, причем его роль приобретает особую остроту и противоречивый характер. Однако проблема влияния Интернета на глобализацию еще мало изучена.

Сложность и многогранность темы требует анализа функционирования сети, проблемы развития которой обострились в последнее десятилетие в связи с глобальными последствиями экономических, политических и культурных преобразований.

Ключевые слова: общество, глобализация, наука, Интернет.

Gorbatiuk T. V. The role of the Internet in the development of the globalized society

The modern world is experiencing a period of the globalization in all spheres of public life. The Internet plays an important role, in this process and its role is of great importance and controversial nature. However, the problem of influence of the Internet on globalization is still poorly understood. The complexity and diversity of topics require analysis of network operation, development problems which have worsened in the last decade due to the effects of the global economic, political and cultural transformation. Exploring trends in the globalization through the network is not only important for an adequate understanding of this phenomenon, but it will develop a new outlook – an outlook of the globalized information society.

A computer revolution improvement of electronic communication plays special role in merging human communities. Forms, methods and technologies of communication, speed of processing have reached such perfection that talking about national forms of human activities is becoming irrelevant.

An international system of computer networks, that provide almost instantaneous transfer of any information, form the basis of the most modern forms of human communication. In science, communication plays a special role as not only a necessary condition for individual research activities, but also as its system-forming mechanism.

As new forms of research teams, it can not be denied that the electronic network and the Internet have made possible the international community of scholars. And these communities are very practical research teams. Indeed, e-mail correspondence is mobile and handy feature of the internet that allows to save time, get the necessary consultation with leading experts, quickly testing and examination.

The XXI century can be called the era of the internet. Technological progress has come in to every home and it has become an integral part of it. The internet industry is just the beginning of its rapid development. The technological progress is constantly growing and evolving – it can be seen every. Therefore, the Internet is becoming an important part of the future generation.

Keywords: society, globalization, science and the Internet.

References

- Afanasyeva, V 2008, 'Nauka i globalizatsiya' ['Science and Globalization'], viewed <<http://www.proza.ru/2009/05/22/776>>
- Clarke, AC, 1994, 'How the world was one, beyond the global village', *Journal of communication*, Vol. 44, № 4, pp. 188–190.
- Friedman, Th 2000, 'The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization', New York, Anchor Books.
- Fukuyama, F 1992, 'The End of History and the Last Man', N.Y.
- Schell, J 2000, 'The Folly of Arms Control', *Foreign Affairs*, September/October, Vol. 79, № 5, pp. 22–42.
- 'Spisok stran po chislu pol'zovateley Interneta' ['The list of countries according to the number of Internet users'] viewed <http://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_числу_пользователей_Интернета>
- 'U.S.A. Today', 1999, August 9

Надійшла до редколегії 01.03.2013 р.